

Ochrana vybraných druhů ptáků v lesích Vysočiny

Zpráva o realizaci projektu v roce 2023

zpracoval: Ing. Ivo Hertl, Ph.D.

2023

Úvod

V posledních letech jsou ptáci hnízdící v lesích na Vysočině vystaveni asanaci „kůrovcové kalamity“ a jejím následkům, představující přímé ohrožení jednotlivých hnízdišť některých druhů, především v případě kriticky ohrožených orlů mořských (*Haliaeetus albicilla*), silně ohrožených čápů černých (*Ciconia nigra*), včelojedů lesních (*Pernis apivorus*), ostřížů lesních (*Falco subbuteo*), ohrožených výrů velkých (*Bubo bubo*) a jestřábů lesních (*Accipiter gentilis*). U těchto druhů může mít snížení počtu úspěšně hnízdících párů dlouhodobý dopad na stabilitu populací jednotlivých druhů na Vysočině.

V roce 2016 jsme zahájili spolupráci s Lesy ČR s. p. a Krajem Vysočina při individuální ochraně hnízdišť orlů mořských, čápů černých a výrů velkých. Ochrana je založená na definování určitého okolí hnízda a termínů, kdy při dodržování klidu vybraných lesnických prací nebude docházet k rušení hnízdících ptáků. Za tři roky spolupráce jsme získali cenné poznatky ke způsobům komunikace s vlastníky, které jsme následně uplatnili při rozšíření spolupráce v roce 2019. Nové metodické doporučení jsme rozšířili o jestřáby lesní, včelojedy lesní a ostříže lesní a další silně ohrožené druhy hnízdící v dutinách stromů: kulíšky nejmenší (*Glauclidium passerinum*), sýce rousné (*Aegolius funereus*) a holuby doupňáky (*Columba oenas*). Vzhledem k častějším nálezům hnízdících luňáků červených (*Milvus milvus*), byl tento druh od roku 2021 přidán do metodického doporučení.

Metodika a výsledky

V průběhu jarního období roku 2023 jsme provedli opakované kontroly tradičních hnízdišť a vyhledávali nová hnízdiště vybraných druhů ptáků nejvíce postižených rušením v souvislosti s „kůrovcovou kalamitou“. Osobním jednáním s vlastníky a uživateli pozemků jsme následně zajišťovali zdárný průběh hnízdění na jednotlivých lokalitách při současné minimalizaci omezení lesnických prací.

Práce probíhaly na území kraje Vysočina a v jeho těsné blízkosti, vyjma území CHKO Žďárské vrchy, kde je ochrana ptáků řešena v režii zdejšího pracoviště AOPK. Do projektu se zapojilo 15 členů Pobočky ČSO na Vysočině. Průběh hnízdění, vybrané parametry hnízdiště a okolnosti zjištěné při jednotlivých kontrolách byly zapisovány do hnízdních karet.

V rámci realizace tohoto projektu bylo v roce 2023 kontrolováno 181 obsazených hnízdišť zvláště chráněných druhů ptáků. Za úspěšné je považováno hnízdění s vylíhnutými mláďaty, při jehož poslední kontrole byl zjištěn zdárný průběh hnízdění. Další potenciální hnízdiště byla lokalizována na úrovni okrsků, tedy oblastí se stálým výskytem dospělého ptáka nebo kompletního páru.

Přehled hnízdišť sledovaných v roce 2023 uvádí následující tabulka. Kromě tradičně sledovaných druhů je do výsledků zahrnuto také nalezené hnízdo luňáků hnědých (*Milvus migrans*) a dvě zjištěná hnízdiště lelků lesních (*Caprimulgus europaeus*).

	hnízdění			celkem
	úspěšné	neúsp.	nejisté	
orel mořský (<i>Haliaeetus albicilla</i>)	12	8	5	25
čáp černý (<i>Ciconia nigra</i>)	10	4	0	14
výr velký (<i>Bubo bubo</i>)	24	22	23	69
jestřáb lesní (<i>Accipiter gentilis</i>)	13	3	5	21
luňák červený (<i>Milvus milvus</i>)	5	1	0	6
luňák hnědý (<i>Milvus migrans</i>)	1	0	0	1
ostříž lesní (<i>Falco subbuteo</i>)	3	0	0	3
včelojed lesní (<i>Pernis apivorus</i>)	1	2	1	4
sýc rousný (<i>Aegolius funereus</i>)	18	11	2	31
kulíšek nejmenší (<i>Glaucidium passerinum</i>)	4	1	0	5
lelek lesní (<i>Caprimulgus europaeus</i>)	0	0	2	2
celkem	91	52	38	181

Orli mořští na hnízdě u Heraltic.

foto Aleš Toman

Orel mořský – z hlediska citlivosti na rušení silně rizikový druh, hnízdící často na smrcích ve starých porostech. Vzhledem k tomu je potřeba pro udržení stávající početnosti populace druhu na Vysočině důsledně vyhledávat hnízda a zajišťovat odklad těžebních prací. Nelze spoléhat na tradiční hnízdiště, vzhledem k chřadnutí porostů ptáci často zakládají nová hnízda.

Úspěšná hnízdění:

- Bezděčín [JI], vejmutovka – 2 mláďata
- Dlouhá Ves [HB], borovice – 2 mláďata
- Heraldice [TR], buk – 1 mládě
- Hrotovice [TR], borovice – 2 mláďata
- Jabloňov [ZR], modřín – 2 mláďata
- Jilem [HB], modřín – 1 mládě
- Kejžlice [PE], modřín – 2 mláďata
- Kostelec [JI], buk – 1 mládě
- Skorkov [HB], modřín – 2 mláďata
- Štoky [HB], smrk – 2 mláďata
- Veselý Žďár [HB], vejmutovka – 1 mládě
- Žirovnice [PE], borovice – 1 mládě

Neúspěšná hnízdění:

- Kochánov [ZR], modřín – opuštěno, souboj s cizím orlem
- Křelovice [PE], smrk – pokácen strom s hnízdem v době inkubace
- Lipová [JI/JH], borovice – opuštěno
- Moravec [ZR], smrk – opuštěno, predace krkavci nebo výrem
- Nepomuky [JI], smrk – opuštěno
- Nová Huť [ZR], smrk – otrava rodičů (na území CHKO ŽV)
- Studenec [TR], borovice – opuštěno
- Žďár nad Sázavou [ZR], smrk – opuštěno

Pravidelná pozorování páru (možné až pravděpodobné hnízdění):

- Božejov [PE] – oblast mezi polesími Trojáku a Mnichu
- Jihlavské vrchy – západní úbočí
- Matějov [ZR] – okolí Matějovského rybníku a Babínský les
- Nová Ves [ZR] – oblast směrem na Heřmanov
- Sobíňov [HB] – oblast mezi Chotěboří a Ždírcem nad Doubravou

Zajímavosti k nálezům 2023: hnízdní strom (20 popisů): 6x smrk, 5x modřín, 5x borovice, 2x vejmutovka a 2x buk. Neúspěšná hnízdění byla ve dvou případech způsobena přímým vlivem člověka (pokácení hnízdního stromu, otrava rodičů). V dalších případech byla hnízda opuštěna nejspíše vlivem nezáměrného rušení či soubojů s cizím ptákem. Tyto případy lze přičíst na vrub zvyšující se početnosti a zahušťování populace orlů na Vysočině.

Čáp černý - z hlediska citlivosti na rušení rizikový druh. Ochranu nutno založit na spolupráci s lesníky a myslivci (z mysliveckého hlediska nekonfliktní druh). Velice komplikované je vyhledávání nových hnízd, většina nově zjištěných hnízd byla ohlášena lesníky nebo myslivci, případně nalezena příležitostně.

Úspěšná hnízdění:

- Bobrůvka [ZR], modřín – nejméně 2 mládřata
- Brandlín, Vrchy [JH], borovice – 4 mládřata
- Březské [ZR], borovice – 4 mládřata
- Čejkovice [KH], dub – 3 mládřata
- Dlouhé, Zátoky [ZR], modřín – 1 mládě (+1 mrtvé)
- Dolní Libochová [ZR], modřín – 3 mládřata
- Horní Bolíkov, Lesík [JH], borovice – 3 mládřata
- Jestřebí, Aleje [JI], smrk – 3 mládřata (+1 mrtvé)
- Řehořov [JI], hnízdo na zemi – 2 mládřata
- Třebenice [TR], douglaska – 4 mládřata

Neúspěšná hnízdění:

- Doupě, Roštejská obora [JI], smrk – opuštěno
- Jindřichov, Bítešský les [ZR], vejmutovka – opuštěno
- Mrákotín, Smrčina [JI], smrk – opuštěno
- Řásná, Široká bařina [JI], smrk – opuštěno, predace?

Zajímavosti k nálezům 2023: hnízdní strom (13 popisů): 4x smrk, 3x modřín, 3x borovice, 1x douglaska, 1x vejmutovka a 1x dub. Hnízdo u Řehořova bylo postaveno na zemi ve smrčině. Zdejší čápi – je-li to stále stejný pár – opakovaně vykazují vysoké přizpůsobení měnícímu prostředí lesní krajiny. V minulosti nejprve hnízdili na stromu ve stěně lesa, následně na soliterním stromě v pasece.

Čápi černí na hnízdě na zemi u Řehořova.

foto Aleš Toman

Výr velký - z hlediska citlivosti na rušení rizikový druh, ohrožený především těžbou stromů a jiným vyrušováním v okolí hnízda (motokros, táboření).

Úspěšná hnízdění:

- Adamov (stromové h.)
- Bartoušov (Šlapanka)
- Boršov, kamenolom
- Čejkov, Švejbory
- Dolní Březinka, kamenolom
- Doupě, pod hradem
- Dudín (Jankovský potok)
- Dvorce (Jihlava)
- Havlíčkův Brod (Sázava)
- Lesní Hluboké, Výří skála (Bílý potok)
- Mysletice, kamenolom
- Paběnice (Paběnický potok)
- Podmoky (stromové h.)
- Příštpo, kamenolom
- Radkovic u Budče (Želetavka)
- Radkovic u Hrotovic (Rokytná)
- Sechov, Podhradí (Sázava)
- Simtany (Sázava)
- Stropešín, most (v. n. Dalešice)
- Stropešín, Skalní město (v. n. Dalešice)
- Stropešín (stromové h.)
- Šebestěnice (Vranidolský potok)
- Třebenice, Vápenice (v. n. Dalešice)
- Železné Horky, kamenolom

Neúspěšná hnízdění:

- Biskupice, Viselec (Rokytná)
- Čihalín (Jihlava)
- Dolní Město, kamenolom
- Hodice, Hamr
- Hraběšín (Paběnický potok)
- Chlístov (Sázava)
- Krásná hora, Na Padrti (stromové h.)
- Ledec nad Sázavou, kamenolom
- Libochová, Skály
- Malé (Brtnička)
- Meziříčko (Želetavka)
- Mohelno, PR U Jezera (Jihlava)
- Nové Dvory, Starý dvůr (Sázava)
- PR Přední skála
- PR Velký Špičák
- Příseka (Sázava)
- Radešín, paralelní cesta
- Rynárec (Podlesník)
- Sázava, Čihadlo
- Slavětice, Vztyčený prst (v. n. Dalešice)
- Svatoslav (Podhorka)
- Zajíčkov, Rovná (Bělá)

Hnízdění s nejistou úspěšností

- Biskupice, Tábor (Rokytná)
- Březka (Jelenka)
- Číkov (Ratnovský potok)
- Deblín, Podhořilka
- Kadolec, Šenkýřka
- Koněšín, Prachovna (Jihlava)
- Křoví, kamenolom
- Lažánky, kamenolom
- Matějov, Babínský les (stromové h.)
- Moravec, Kosova hora
- Níhov, nad rybníkem (stromové hnízdo)
- Ořechov, kamenolom
- Ovesná Lhota, bučina
- Pikárec, Pod Spáleným kopcem (stromové h.)
- PR Křemešník
- Příštpo, Staňkův žleb (Rokytná)
- Rácov, kamenolom
- Říčky, Chroustovské údolí (Bobrava)
- Skřínářov, Rohy
- Tišnov, Dřínová, kamenolom
- Třebenice, Dvořákova vyhl. (v. n. Dalešice)
- Veverská Bítýška, Výrovky (Svratka)
- Zastávka, Mariánské údolí, kamenolom

Vzhledem k množství známých hnízdišť nelze zajistit ochranu plošně, bez kontroly hnízda v předjaří, současně však vyrušení samice z hnízda může mít za následek opuštění snůšky. Jako optimální se jeví kontrolu obsazených hnízd založit na nočním odposlechu nebo využití hlasových záznamníků (akustický monitoring) a za obsazené hnízdo považovat stanoviště se zaznamenaným pářením, které probíhá v bezprostředním okolí hnízda. Nelze spoléhat na tradiční hnízdiště, přibývá hnízd ve svazích, u paty stromu nebo pod vývratem, také roste počet stromových hnízd. Myslivecky konfliktní druh, prozrazení hnízdiště nutno individuálně zvážit.

Zajímavosti k nálezům 2023: umístění hnízda (69 popisů): 13x lom, 49x skalka nebo skála, 7x stromové hnízdo. Neúspěšná hnízdění: 20x opuštění hnízda (predace, likvidace nebo vyrušení), 2x nepřízeň počasí, 1x neoplozená vejce.

Jestřáb lesní - z hlediska citlivosti na rušení silně rizikový druh hnízdící často na smrcích ve starších porostech. Vzhledem k tomu je potřeba pro udržení stávající početnosti populace druhu na Vysočině vyhledávat hnízda a zajišťovat odklad těžebních prací. Nelze přitom spoléhat na tradiční hnízdiště, ptáci častěji zakládají nová hnízda. Myslivecky konfliktní druh, prozrazení hnízdiště nutno vždy zvážit.

Úspěšná hnízdění:

- Březské u Velké Bíteše
- Hvozdec, Knínické lesy
- Klatovec, Zelené údolí
- Lesní Hluboké, Stříbrnice
- Loučky, pod srubem
- Mrákotín, Smrčina
- Nová Ves, Kozí hřbety
- PP Loucká obora
- Přibyslavice, nad mlýny
- Střítež u Nedvědice, Skalka
- Šlapanov, Jablonné
- Třešť, Pouště
- Veselý Žďár, Peleastrov

Neúspěšná hnízdění:

Neúspěšná hnízdění:

- Jívoví, PP Šebeň
- Skřínářov, Dolní les
- Veselý Žďár, Chlum

Hnízdění s nejistou úspěšností:

- Karasín, U Boudy
- Pikárec, Spálený kopec
- Ruda, Březejcký les
- Sklené nad Oslavou
- Zbraslav, Příčnice

Zajímavosti k nálezům 2023: hnízdní strom (18 popisů): 11x modřín, 6x smrk a 1x borovice.

Luňák červený - kriticky ohrožený druh, pozvolna se šířící z tradičních oblastí výskytu v nížinách do středních poloh. Na výběr hnízdiště není náročný, na Vysočině zřejmě preferuje menší a řidší borové lesy v pestřejší zemědělské krajině.

Úspěšná hnízdění:

- Březské, Radostín
- Krahulčí, U Horního loužku
- Nová Buková, U Průchů
- Strážek, Kouty
- Uhřínovice, Bažantnice

Neúspěšné hnízdění

Neúspěšné hnízdění

- Holubí Zhoř

Zajímavosti k nálezům 2023: hnízdní strom (6 popisů): 3x borovice, 2x smrk a 1x modřín. Neúspěšné hnízdění u Holubí Zhoře je možné dát do souvislosti s aplikací rodenticidů v okolí.

Luňák hnědý - kriticky ohrožený druh, první prokázané hnízdění v posledních letech na Vysočině.

Úspěšné hnízdění:

- Vítochov, údolí Karasínského potoku

Zajímavosti k nálezům 2023: hnízdní strom (1 popis): 1x smrk

Ostříž lesní - vzhledem k pozdnímu obsazování hnízdišť je nutná specializace a cílené vyhledávání v době toku. Část lokalizovaných hnízdišť byla nalezena při monitoringu blízkých hnízd jiných dravců.

Úspěšná hnízdění:

- Nové Sady, Chobůtky
- Pyšel, Hádky
- Veselý Žďár, Pelestrom

Zajímavosti k nálezům 2023: hnízdní strom (2 popisy): 1x borovice a 1x douglaska.

Včelojed lesní - z hlediska citlivosti na rušení silně rizikový druh hnízdící často na smrcích ve středně starých smrkových porostech. Hnízda se postupně nachází v řidších porostech, kde jsou snadněji dostupná predátorům (výr, jestřáb). Nalézání nových hnízd je nesmírně obtížné.

Úspěšné hnízdění:

- Vohančice, Nad Zámkem

Neúspěšná hnízdění:

- Jindřichov, Bítešské lesy
- Luka nad Jihlavou, Svatoslav

Hnízdění s nejistou úspěšností

- Jilem, nad Mlýnským rybníkem

Zajímavosti k nálezům 2023: hnízdní strom (4 popisy): 3x smrk, 1x dub. Neúspěšná hnízdění u Svatoslavi a Jindřichova byla pravděpodobně předována.

Sýc rousný - z hlediska citlivosti na rušení tolerantní druh, přímo ohrožen především likvidací samotného hnízdního stromu. Může být častěji předován či konkurenčně vytlačen většími druhy sov profitujícími z proměny lesního prostředí. Obsazuje hnízdní budky, obsazené budky nejsou v přehledu uváděny, ochrana těchto hnízd je zajištěna v rámci aktivit souvisejících s biologickou ochranou lesa.

Úspěšná hnízdění:

• Bobrůvka, v pásu lesa	• Lhotka, Štamberk
• Černovice, Hraběcí jesle I	• Nová Ves, U hradu
• Černovice, Hraběcí jesle II	• Osiky, Brumov
• Černovice, pod Zarází	• PP Přední skála I
• Horní Dubenky, Lovu zdar (a)	• PP Šebeň
• Horní Hutě, Havlův kopec	• Praskolesy, U Jezbin
• Jívoví, Nad Kříšťanem	• Praskolesy, U obrázku
• Kaliště, Na Preisově cestě	• Rácov, Rácovský Lísek
• Kaliště, U hraničního dubu	• Ruda, Březejcký les

Neúspěšná hnízdění:

• Horní Dubenky, Lovu zdar (b)	• PP Přední skála II
• Kněževy, U hájovny	• Sumrakov, V Ježově
• Mrákotín, Javořice	• Řásná, U hraběcí chaty
• Nová Ves, Rovina (a)	• Řásná, V Řásenských horách
• Nová Ves, Rovina (b)	• Řásná, Výtopa
• Ořechov, Za kamenolomem	

Hnízdění s nejistou úspěšností:

• Karasín, nad přehradou	• PP Čertův hrádek

Zajímavosti k nálezům 2023: hnízdní strom (31 popisů): 31x buk. Neúspěšná hnízda: 7x predace, 2x vyplaveno, 1x houba a 1x včely. Úspěšná hnízda na Hraběcích jeslích byla od sebe vzdálena cca 75 metrů a hnízdění probíhala současně – na jednom hnízdě bylo 6 mládčat, na druhém dvě.

Kulíšek nejmenší - z hlediska citlivosti na rušení potenciálně silně rizikový druh – evidentně se vyhýbá oblastem s těžbami, opouští i dlouhodobě obsazované okrsky. Osidluje (potom?) i neobvyklá stanoviště na okraji tradiční hnízdní oblasti.

Úspěšná hnízdění:

- Benetice, Žebrákovský kopec
- Hlohov, Hluboko
- Ledec nad Sázavou, Velká stráň
- Říčky, Chroustovské údolí

Neúspěšné hnízdění:

Neúspěšné hnízdění:

- Bojanov, Bojanovský les

Zajímavosti k nálezům 2023: hnízdní strom (5 popisů): 4x smrk, 1x „kmenová“ budka. Na neúspěšném hnízdišti u Bojanova byla nejprve obsazená dutina, později byla dutina obsazena strakapoudy a nedaleko paty stromu byl nalezen kadaver dospělého ptáka.

Lelek lesní - silně ohrožený druh, první hnízdění v posledních letech na Vysočině.

Hnízdění s nejistou úspěšností (hnízdění výskyt páru):

- Heraltice, Kobylí hlava
- Kramolín, Doubrava

Zajímavosti k nálezům 2023: hnízdní prostředí (2 popisy): 2x post-kalamitní holina

Odchycený lelek lesní na Kobylí hlavě u Heraltic.

foto Aleš Toman

Spolupráce s lesníky

Spolupráci s lesníky hodnotíme vesměs za bezproblémovou. Jejím základem je včasné kontaktování odpovídajícího lesníka a provedení místní obhlídky hnízdiště. Na místě samotném je potom potřeba v souladu s doporučením stanovit ochranná opatření.

Ačkoli i přes učiněné dohody došlo v jednotlivých případech k narušení hnízdění sledovaného druhu vlivem těžby, počet takových případů byl poměrně malý a je nutno se z těchto případů dále poučit a zlepšit komunikaci všech dotčených subjektů. Nejčastěji šlo o chybu komunikace v rámci lesnické komunity (zejména u Lesů ČR vykonávání pěstebních a těžebních prací zajišťuje větší množství subjektů).

Slabinou této spolupráce se v současnosti jeví nedostatek ornitologů, ochotných věnovat svůj volný čas vyhledávání hnízdišť.

Spolupracující organizace – spolupráce byla navázána nebo udržována s 20 subjekty. Těmto organizacím patří poděkování za spolupráci a bude jim doručena tato závěrečná zpráva.

Lesy ČR, s. p. - LS Náměšť n. Oslavou, Třebíč, Nové město, Telč, Pelhřimov, Ledec n. Sázavou

Správa městských lesů Jihlava
Městská správa lesů Pelhřimov
Městys Křižanov
Lesní družstvo svazu obcí (Velká Bíteš)
Lesní družstvo Borovná
Lesní družstvo obcí Ledec nad Sázavou
Lesní družstvo obcí Měřín

Lesní družstvo obcí Přibyslav
AP lesnická (Arcibiskupství Pražské)
Kanonie premonstrátů v Nové Říši
CURATORE Rajhrad (Benediktinské opatství Rajhrad)
Kinský Žďár
Lesní a rybochovné hospodářství (Velké Meziříčí)
Lesní hospodářství Zátíší

Závěr

V roce 2023 bylo na území kraje Vysočina a v jeho blízkém okolí sledováno 181 hnízdišť, obsazených vybranými zvláště chráněnými druhy ptáků, ohrožených rušením v souvislosti s asanací „kůrovcové“ kalamity. Pokud to okolnosti vyžadovaly, byl kontaktován hospodařící lesník a na základě osobní terénní obhlídky byly stanoveny podmínky zajištění ochrany hnízdiště.

Domluvené podmínky ochrany byly respektovány a tato spolupráce byla vyhodnocena jako oboustranně bezproblémová. Tento postup praktické ochrany hnízdišť ptáků proto můžeme nadále jednoznačně doporučit. GPS souřadnice dohledaných hnízd orlů a čápů byly průběžně zaslány orgánu ochrany přírody Krajského úřadu Kraje Vysočina pro společnou koordinaci jejich ochrany.

Pro sezónu 2024 budou zachována doporučení k ochraně hnízd beze změny. Vzhledem k plošnému usychání mladších smrkových porostů je na zvážení zařazení silně ohroženého krahujce obecného (*Accipiter nisus*) mezi vybrané druhy.

Poděkování a seznam spolupracovníků

Poděkování patří všem spolupracovníkům, kteří se vyhledávání a zajištění ochrany jednotlivých hnízdišť věnovali (v abecedním pořadí):

Fiala Michael, Hlaváč Václav, Hruškovi Filip & Barbora, Chobot Josef, Kněžíček Tomáš, Kunstmüller Ivan, Lorencová Ludmila, Mrlík Vojtěch, Pelúch Roman, Rymešová Dana, Skříček Tomáš, Slezák Martin, Toman Aleš † 2023.

Děkuji též dalším zpravodajům, kteří poskytli tipy na jednotlivá hnízdiště nebo pomohli s jejich kontrolami.

Samostatné poděkování patří lesníkům, kteří k úspěšnému hnízdění chráněných a ohrožených druhů ptáků přispěli svým vstřícným přístupem a ohleduplností.

Za finanční podporu v roce 2023 děkujeme Kraji Vysočina a Lesům České republiky, s.p.